

PRZEDMOWA

Niniejsza publikacja stanowi pokłosie badań podejmujących próbę wypełnienia, choć po części, istotnych białych plam w historii codziennego życia nienormalnych obywateli i obywaterek seksualnych w Europie Środkowej. Pomysł na tę książkę wyrósł z prowadzonego w latach 2016–2019 projektu *Cruising the Seventies: Unearthing Pre-HIV/AIDS Queer Sexual Cultures* (CRUSEV)¹ poświęconego badaniom polskich kultur queer w „długich latach 70.” (zob. Basiuk, Burszta 2020; Basiuk i in. 2019), a także z potrzeby rozwinięcia i pogłębienia badanej tematyki o perspektywę wykraczającą poza granice narodowo-państwowe – o szukanie różnic i podobieństw ujawniających się na archiwalnych mapach kłirowych nie tylko Polski, ale również Niemiec, Czech, Słowacji, Węgier. Dlatego też autorzy kolejnych rozdziałów badają najróżniejsze rodzaje źródeł i dokumentacji archiwalnych, w tym między innymi: pisma seksuologów polskich i czechosłowackich (podręczniki, poradniki, prasę młodzieżową,

---

¹ Projekt CRUSEV (2016–2019) był finansowany w ramach programu Humanities in the European Research Area (HERA) w ramach konkursu „Uses of the Past” ze środków Unii Europejskiej oraz uczestniczących agend rządowych, w tym Narodowego Centrum Nauki. CRUSEV obejmował badania prowadzone w Polsce, Niemczech, Hiszpanii i Wielkiej Brytanii. W polskim zespole znaleźli się Tomasz Basiuk, Jędrzej Burszta, Agnieszka Kościańska, Karolina Morawska, Karol Radziszewski, Magdalena Staroszczyk, Wojciech Szymański, Błażej Warkocki i Krzysztof Zabłocki. W otwartych seminariach organizowanych w ramach projektu udział z referatami wzięli także Marta Abramowicz, Monika Baer, Maria Dębińska, Anna Dobrowolska, Maciej Gdula, Dorota Hall, Justyna Jaworska, Dobrochna Kałwa, Joanna Krakowska, Agnieszka Król, Renata Lis, Joanna Mizielińska, Grzegorz Niziołek, Joanna Niżyńska, Remigiusz Rzyziński, Justyna Struzik, Krzysztof Tomasik, Agnieszka Wiciak, Marcin Zaremba i Bartosz Żurawiecki. W warsztatach „Różowy język”, zorganizowanych na Uniwersytecie Warszawskim w czerwcu 2018 r., spoza zespołu udział z referatami wzięli Mariola Bieńko, Piotr Moszczeński, J. Szpilka, Mathias Foit i Ludmiła Janion. W warsztatach „Sexual Citizenship and Oral History”, zorganizowanych na UW we wrześniu 2018 r., spoza zespołu udział z referatami wzięli Franko Dota, Aleksandra Gajowy, Dobrochna Kałwa (ponownie), Mateusz Król, David Kurkovskiy, Kateřina Lišková, Sarah Schulman i Ladislav Zikmund-Lender. Z niewymienionymi tu autorami rozdziałów pozostawiliśmy w kontakcie korespondencyjnym.

treść programów nauczania itp., Kościańska, Lišková), akta sądowe i przepisy kodeksów karnych, dokumenty szkoleniowe milicji (Morawska) i operacyjne tajnych służb (Bühner), zapomniane eseje (Warkocki), a także filmy z kinematografii węgierskiej (Talarczyk) i polskiej (Basiuk), queerową prasę weimarską (Foit), wizualną twórczość artystyczną i amatorską (Radziszewski i Szymański), prywatne i intymne świadectwa wizualne (akty, rolki pornograficzne), dokumentację kruzingu¹ po bratnich krajach bloku wschodniego i fotografie z bali kostiumowych (Burszta) i wreszcie wywiady biograficzne (Staroszczyk). Tym samym, by przywołać słowa Michela Foucaulta, różnorodność archiwum badanego i analizowanego w niniejszym tomie „nie jednoczy tedy wszystkiego, co zostało powiedziane w wielkim bezładnym szmerze jednego dyskursu, ani nie upewnia nas, że istniejemy wewnątrz dyskursu utrzymanego [utrzymywanego instytucjonalnie – red.]²: jest tym, co różnicuje dyskursy w ich wielorakim istnieniu i wyodrębnia je w ich swoistym trwaniu” (Foucault 1977: 165).

Zebrane w książce głosy podnoszą kwestię seksualności, praw i przynależności w kontekście Europy Środkowo-Wschodniej. Kraje regionu obecnie w większości są członkami Unii Europejskiej, a w skali globalnej postrzegane jako należące do „Zachodu” czy „Północy”. Jednak bliższe spojrzenie na relacje Wschód-Zachód w obrębie Europy problematyzuje tę przynależność (Renkin 2009, 2016; Wolff 2020). Zarówno historycznie, jak i współcześnie postrzega się w Europie „Wschód” jako „wewnętrznego Obcego”, któremu nie pozostaje nic innego, jak gonienie „Zachodu” (Buchowski 2008; Dzenovska 2018; Krastev, Holmes 2018). Jest to widoczne również w odniesieniu do seksualności. Cały czas zarówno w nauce, jak i w aktywizmie dominuje normatywna wizja emancypacji, która jest ściśle powiązana z „zachodnim” modelem rozwoju seksualności – ponieważ osoby LGBTQ na Zachodzie wywalczyły prawa, reszta świata powinna podążać tą samą drogą (np. Altman 2001). Takie podejście nie tylko nie uwzględnia lokalnej specyfiki tożsamości i sprawczości (zob. np. Donham 2012; Keinz 2011; Renkin 2012; Rofel 2012; Richardson 2017), lecz także zdaniem wielu stanowi przedłużenie zachodnich rasistowskich reżimów kolonialnych (Bauer 2017; Puar 2007).

W kontekście tej krytyki kwestia obywatelstwa seksualnego w Europie Środkowo-Wschodniej nabiera szczególnego znaczenia – badania regionu, który geograficznie przynależy do Północy, a politycznie do Zachodu, ale ma jednocześnie półperyferyjny (Wallerstein 1974) status „wewnętrznego” Obcego, a także własną bogatą historię reform seksualnych, mogą się okazać punktem wyjścia

---

¹ W gejojskim *argot* angielskie słowo *cruising* odnosi się do podrywu dokonywanego w miejscu publicznym, np. na ulicy, w parku, na basenie, w saunie. Spolszczenia słowa *cruising* dokonali Karol Radziszewski i Wojciech Szymański, kuratorując w ramach projektu CRUSEV wystawę Ryszarda Kisiela zatytułowaną „Kruzing” w Gdańskiej Galerii Miejskiej w 2018 r. Kisiel był współtwórcą „Filo”, gejojskiego zinu wydawanego początkowo w podziemiu.

² Fr. *discours maintenu*.

do fundamentalnej prowincjonalizacji zachodniego modelu rozwoju seksualności i praw seksualnych.

Nasze analizy i zebrane przez nas świadectwa ukazują, jak kształtowały się postulaty i praktyki związane z obywatelstwem seksualnym – przynależności i widoczności (zob. Basiuk, Bühner, Radziszewski i Szymański, Staroszczyk, Talarczyk, Warkocki), praw i wiedzy (zob. Kościańska, Lišková, Morawska), organizacji życia prywatnego (zob. Zabłocki, Gajowy, Burszta) – w warunkach realnego socjalizmu. Pytamy: Co znaczy w tym kontekście emancypacja? Czym są prawa? Jakie formy queerowości są akceptowane, a jakie napiętnowane; jakie widoczne, a jakie przemilczane? Jak regulacje wpływają na życie prywatne? Co oznacza wywalczyć przynależność do szerszej (np. narodowej) wspólnoty? Skłania to – mamy nadzieję – do ogólniejszej refleksji nad samym obywatelstwem seksualnym: nie można go przecież odmówić osobom, o których jest ta książka i których głosy można przeczytać w części IV, lecz czy ma ono taką samą formę, jak to skonceptualizowane w odniesieniu do społeczeństw zachodnich epoki późnej nowoczesności? I czy jedyną formą rozwoju obywatelstwa seksualnego Wschodu jest jego uzachodnienie? Czy raczej należałoby ustawić Wschód i Zachód w twórczym dialogu na rzecz równości i przeciw globalnym ruchom restauracji klasycznych – to jest obejmujących tylko białych ojców rodzin – praktyk obywatelskich.

Bibliografia

- Altman D. 2001. *Global Sex*, University of Chicago Press, Chicago.
- Basiuk T., J. Burszta. 2020. *Queers in State Socialism: Cruising 1970s Poland*, Routledge, London.
- Basiuk T., J. Burszta, A. Kościańska, K. Morawska, red. 2019. „InterAlia. Pismo poświęcone studiom queer / InterAlia. A Journal of Queer Studies”, nr 14: „Różowy język”, <https://interalia.queerstudies.pl/14-2019/>.
- Bauer H. 2017. *The Hirschfeld Archives: Violence, Death, and Modern Queer Culture*, Temple University Press, Philadelphia.
- Buchowski M. 2008. *Widmo orientalizmu w Europie: Od egzotycznego Innego do napiętnowanego swojego*, „Recycling Idei”, nr 10, s. 98–107.
- Donham D. 2012. *Wyzwalanie Republiki Południowej Afryki*, [w:] *Antropologia seksualności: Teoria, etnografia, zastosowanie*, red. A. Kościańska, tłum. M. Petryk, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 383–402.
- Dzenovska D. 2018. *School of Europeanness: Tolerance and Other Lessons in Political Liberalism in Latvia*, Cornell University Press, Ithaca, NY.
- Foucault M. 1977. *Archeologia wiedzy*, tłum. A. Siemek, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Keinz A. 2011. *European Desires and National Bedrooms? Negotiating „Normalcy” in Postsocialist Poland*, „Central European History”, nr 1, s. 92–117.
- Krastev I., S. Holmes. 2018. *Explaining Eastern Europe: Imitation and Its Discontents*, „Journal of Democracy”, nr 3, s. 117–128.
- Puar J. 2007. *Terrorist Assemblages: Homonationalism in Queer Times*, Duke University Press, Durham, NC.

- Renkin H.Z. 2009. *Homophobia and Queer Belonging in Hungary*, „Focaal – European Journal of Anthropology”, nr 53, s. 20–37.
- Renkin H.Z. 2012. *Przodkinie i pielgrzymki: Tworzenie lesbijskiej historii i przynależności narodowej na postsocjalistycznych Węgrzech*, [w:] *Antropologia seksualności: Teoria, etnografia, zastosowanie*, red. A. Kościańska, tłum. M. Petryk, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 367–382.
- Renkin H.Z. 2016. *Biopolitical Mythologies: Róheim, Freud, (Homo)Phobia, and the Sexual Science of Eastern European Otherness*, „Sexualities”, nr 1–2, s. 168–189.
- Richardson D. 2017. *Rethinking Sexual Citizenship*, „Sociology”, nr 2, s. 208–224.
- Rofel L. 2012. *Jakości pożądania: Wyobrażanie tożsamości gejowskich w Chinach*, [w:] *Antropologia seksualności. Teoria, etnografia, zastosowanie*, red. A. Kościańska, tłum. M. Petryk, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 412–435.
- Wallerstein, I. 1974. *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, University of California Press, Berkeley.
- Wolff L. 2020. *Wynalezienie Europy Wschodniej: Mapa cywilizacji w dobie Oświecenia*, tłum. R. Bieroń, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków.